

V splošne špitale pa so zapirali tudi brezumneže, norce, duševno zmedene, umobolne in blazne. Klasicizem je namreč v navzočnosti nečloveškega občutil sram, zato se mu je zdelo najpametneje, da vzrok sramu zapre in na vse skupaj pozabi. In kam so norce zaprli? Opisi celic iz 18. stoletja so grozljivi, polni podgan, vlage, verig in pomanjkanja. Kmalu so brezumneže sortirali po stopnji norosti: tiste, ki so boleli za blago norostjo, so imeli v večjih skupinah, pri tistih nevarnih pa so izumljali najrazličnejše priprave, ki so varovale skrbnike in čuvaje ter jim lajšale delo. Seveda so bile vse po vrsti nečloveške, a v tem času je vladalo prepričanje, da v človeku, ki ga napade besnilo, ni več nič človeškega, ampak le še živalsko. Osvobojeno živalskost pa se je lahko zdravilo zgolj z dresuro in pozverinjenjem.

A obstajali so tudi drugi načini. Zdravniki so poskušali utrditi vlakna bolnikov s smrdljivimi vonjavami in železnimi opilki, organizem so čistili s pomočjo transfuzije in namerno povzročeni ran na koži, če pa vse to ni pomagalo, so pacientu namerno vsadili garje, ki naj bi kvarjenje, ki je zajelo možgane, usmerilo proti površju telesa in nato ven.

Proti vretju znotraj telesa so uporabljali predvsem grenke snovi, kot so kinin in celo vitriol. Tudi milo je imelo čistilno lastnost, saj je raztapljalo vse, kar je trdno. Kar ni počistilo milo, pa je zagotovo počistil kis.

Potapljanje v hladno vodo je bilo zdravilno, saj je spremenilo bistvene kvalitete tekočin in trdnih snovi. Bolnike so tudi vrteli okoli svoje osi, da bi spravili kri v slabo prekrvavljene dele telesa, predvsem v glavo. Poleg tega so jih tudi strašili, nenadno zbujali in nasploh skušali doseči šok, ki naj bi iztrgal bolnika iz njegovega sveta.

Vendar pa je bil tudi pogovor z pacientom ena od temeljnih metod med vsemi temi tehničnimi postopki zdravljenja. Zdravniki so namreč tudi spodbujali, prepričevali in razpravljali. Vir bolezni se jim je namreč zdela le silovita želja po nečem, za kar bolnik misli, da je prav, zdravnik pa mu mora dokazati, da je to le na videz dobro, v resnici pa je zlo. "Človek mora biti filozof, da lahko zdravi bolezni duše," je zapisal Sauvages. S tem so se lahko strinjali njegovi številni sodobniki.

In spet se nam pojavita dva glavna temelja, na katerih še danes temelji zdravljenje duševnih bolezni. Fizični poseg v telo, ki je skozi stoletja postajal čedalje bolj sofisticiran, saj je preko železnih opilkov, vitriola, vretena za vrtenje, lobotomije, insulinskega šoka in elektrošoka polagoma prešel v kemične sfere; ter pristop s pogovorom, kjer je zdravnik skušal prodreti v bolnikovo bolezen, v njegovo podzavest in tam s pomočjo najrazličnejših verbalnih posegov poskušal narediti red. Filozofija, mitologija, simboli in asociacije so tako že davno pred Freudom priskočili na pomoč zdravnikom, ki so v bolnikih spet začeli videvati človeška bitja.

Vsem avtorjem moramo priznati, da so s pomočjo virov, ki so jim bili na razpolago, vzpostavili strpen dialog, ki se je odvijal s pomočjo sodelovanja najrazličnejših humanističnih ved. Še več, uspelo jim je napisati izredno zanimive in hkrati zelo uporabne knjige, ki nam širijo obzorja tako s svojimi podatki kot tudi z raziskovalnimi prijemi. Lahko bi tudi rekli, da so pravi dokaz učinkovitosti interdisciplinarnega raziskovanja in sodelovanja. Ko tako sledimo posamezniku, ki se je s pomočjo svojega znanja in skupnosti, v kateri je živel, prebijal skozi čas in se aktivno odzival na vse izzive, ki so se mu pojavili na poti, se mimogrede znajdemo v velikih dogodkih, ki so usodno oblikovali našo preteklost. Na ta način se življenje, ki ga živimo danes, znebi svojih skrivnosti ter dobi nove dimenzije. In tuja dežela postaja čedalje bolj domača.

Jure Gombač

Boris Kuret, Salvator Žitko: ZASTAVA, SVETA BODI TI NAM VEZ. Društveni prapori na Tržaškem in v Istri pred prvo svetovno vojno. Trst, 1997, 173 strani.

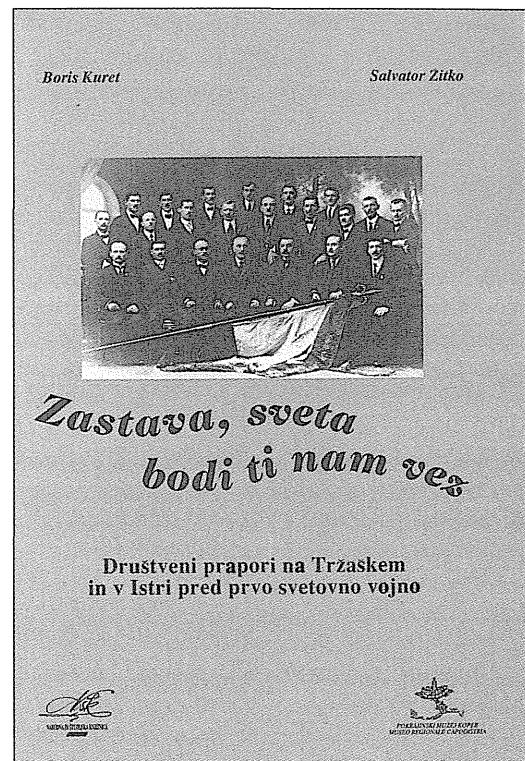
Na slovenskem zahodnem obrobju, ob večstoletnem stičišču dveh kultur, jezikov in etnosov, je vprašanje zgodovinskega spomina in zavesti izjemnega pomena. To nam potrjujejo tudi aktualna dogajanja, saj so tako ali drugače še vedno ogrožene temeljne prvine in sestavine, ki Slovence v zamejstvu označujejo oziroma konstituirajo kot avtohton narod. Doslej najboljše oris narodnega gibanja v Slovenski Istri je podal Janez Kramar v knjigi Narodna nebuja. Njegovo delo (v širšem obsegu) nadaljujejo nekateri mlajši zgodovinarji, vendar so ostale le redke priče in okrnjeno ustno izročilo starejših generacij. Današnji zgodovinarji so torej vse bolj prisiljeni iskati podatke v starejših še dostopnih virih, zlasti v časnikih in revijah ali pa v zajetnih fasciklih arhivskega in bibliotečnega gradiva. Pričujoče delo o društvenih praporih na Tržaškem in v Istri pred 1. svetovno vojno avtorjev Borisa Kureta in Salvatora Žitka je nastalo kot plod sodelovanja dveh slovenskih inštitucij tostran in onstran meje: Pokrajinskega muzeja v Kopru in Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. Ti inštituciji namreč s svojo raziskovalno dejavnostjo pokrivata zamejski oziroma južnoprimorski prostor ter sodelujeta pri nekaterih pomembnih raziskavah kulturno-zgodovinskega razvoja slovenskega prebivalstva na zahodnem robu nacionalnega ozemlja. Potreba za skupno raziskavo društvenega življenja in praporov pa ima še nekaj drugih vzrokov, npr. državne meje, ki so v povojnem obdobju kruto zarezale svoje osti v to nekoč enovito upravno in narodnostno območje. Pretežni del arhivskih virov, časopisov in revij, ki vsebujejo podatke o nastanku in razvoju društev ter njihovih praporov, hranijo v Trstu,

večji del praporov tržaških in okoliških društev pa danes hranijo v muzejskih ustanovah v Ljubljani in Kopru. Povezanost hrvaških Istranov s primorskimi Slovenci avtorja pojasnjujeta z dejstvom, da tržaško ozemlje z Istro ni bilo le narodnostni, temveč tudi kulturni branik pred tujimi asimilacijskimi težnjami v času narodne prebuje. Zbrano gradivo sta vnesla v določen geografski in časovni okvir. Poleg Trsta z okolico sta zajela predvsem območja, ki so bila pod Avstrijo vključena v okraje Koper, Pazin, Volosko, Pulj ter Mali Lošinj. Časovno pa je njuna raziskava omejena na obdobje od začetka ustavne dobe 1861 oziroma 1867, ko je izšel zakon o pravici zborovanj, pa vse do 1. svetovne vojne, ko je dotlej razgibano družbeno življenje večinoma zamrlo. Raziskava pa zajema ne le pevska, bralna in godbena društva, pač pa tudi delavska podporna, sokolska in vojaško-veteranska društva ter Marijine družbe.

Že precej časa pred izbruhom 1. svetovne vojne je družbeno-politično življenje na Tržaškem in v Istri potekalo v znamenju zaostrenih nasprotij med italijansko in slovensko-hrvaško skupnostjo. Po socialni strukturi je slovensko in hrvaško prebivalstvo pripadalo pretežno kmečkemu sloju in delavstvu, italijansko pa večinoma meščanstvu ali višjim socialnim slojem. Slovenci v Trstu in okolici so se večinoma združevali pod okriljem političnega društva Edinost, ki je bilo ustanovljeno leta 1874. Društvo je zastopalo slovenske narodne interese, svojo najpomembnejšo vlogo pa je odigralo pri preprečevanju asimilacije doseljencev in poitalijančenju zaledja. Društvena dejavnost se je po nekaj letih razširila tudi na hrvaško Istro, pri čemer je imel pomembno vlogo list Edinost, najprej kot tednik, od leta 1898 pa kot dnevnik. Slovenci in Hrvati so se torej pod okriljem političnega društva Edinost s skupnimi močmi borili za narodno in jezikovno enakopravnost. Društvene dejavnosti so spodbujale in razvijale kulturno-prosvetno dejavnost, zlasti v tržaški okolici, uveljavile pa so tudi lastne gospodarske ustanove, predvsem denarne in zadružne. Pri delu posameznih društev in kulturnih manifestacij so večkrat omenjeni nekateri politični prvaki, npr. Ivan Nabergoj, Viktor Dolenc, Matko Mandič, Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Otokar Rybar, Josip Vilfan idr. Vsi našteti so se s svojim političnim in drugim delovanjem v prvih vrstah postavili po robu italijanskim asimilacijskim težnjam in iredentizmu. Narodna nasprotja v narodnostno mešanih območjih so se kazala predvsem pri vprašanju uporabe jezika v šolah in uradih. Italianizirane občinske in v narodnostno mešanih območjih so se kazala predvsem pri vprašanju uporabe jezika v šolah in uradih. Italianizirane občinske in v narodnostno mešanih območjih so se kazala predvsem pri vprašanju uporabe jezika v šolah in uradih. Italianizirane občinske in v narodnostno mešanih območjih so se kazala pred-

vsem pri vprašanju uporabe jezika v šolah in uradih. Italianizirane občinske in la kulturna in prosvetna društva, v katerih so bili primorski Slovenci in istrski Hrvati narodno in politično najbolj zavedeni in aktiven del obeh matičnih narodov. Z začetki ustavne dobe so se najprej ustanavljale in uveljavljale čitalnice, kjer sta se zbiral narodno zavedna inteligenca in predstavniki novonastajajočega meščanskega sloja. Na tako imenovanih besedah, čitalniških prireditvah, so spodbujali številne oblike prosvetnega delovanja in zlasti zborovsko petje. Na Tržaškem je največji razmah čitalništva zabeležen po letu 1868, ko so nastala številna društva v ožji in širši okolici Trsta. Že po letu 1870 pa so čitalnice postopno izgubljale vitalnost in le redke so uspešno nadaljevale svoje poslanstvo. Tudi čitalniški pevski zbori so iz preozkih čitalniških okvirov kasneje prerasli v nove organizacijske oblike. Tudi na področju hrvaške Istre so čitalnice odigrale pomembno vlogo, npr. v Kastvu, Pulju, Vrbniku, Lindaru, Buzetu, Pazinu itd. Ob koncu 19. stoletja pa do 1. svetovne vojne je bilo število pevskih zborov oziroma društev že tolikšno kot verjetno nikjer na Slovenskem. Vsako društvo je imelo svoja pravila, žig, denarni sklad za nabavo knjig in časopisov oziroma za nakup pesmaric, not, glasbil itd. Poleg tega je bil za vsako društvo izjemen strošek nakup prapora, zato so se včasih odločili kar za "domačo proizvodnjo". Društveni prapori so se pojavljali že v času čitalnic in taborov, vendar so podatki o njihovem razvitju silno pomanjkljivi. Natančnejša poročila so bila objavljena šele v Edinosti oziroma v drugih časnikih, ki so pričeli izhajati v 90. letih prejšnjega stoletja. Od leta 1898 do 1912 je po dokumentiranih podatkih kar 25 pevskih, bralnih in godbenih društev iz Trsta, okolice in Istre razvilo svoje društvene prapore. Ob množici društvenih praporov na Tržaškem pa zelo preseneča majhno število (doslej evidentiranih) praporov v slovenskem delu Istre. Predvsem zato, ker je na tem območju delovalo okrog 30 pevskih, bralnih in godbenih društev, ki so bila razvejena od Klanca, Črnotič, Sočerge, Plavij, Kubeda, Tinjana prek Ospa, Gabrovice, Črnega Kala, Spodnjih Škofij, Pridvora in Čežarjev do samega Kopra. Omenjeno oziroma dejansko potrjeno pa je le razvitje društvenega prapora Domovine v Ospu in Ilirije v Pobegih. Prapore so izdelovale predvsem češke tvrdke, pa tudi šiviljske delavnice v Ljubljani, Trstu ali v manjših krajih. Zaradi draginje so marsikateri prapor izdelale kar same članice društev ali pa gojenke kake šole. Društva, ki niso imela društvenega prapora, so v javnosti nastopala z "navadno" narodno trobojnico. Sicer pa je kot pravi društveni prapor veljal le tisti, za katerega je naredil načrt mojster slikar ali izvedenec v tej stroki. Sama izdelava pa je bila praviloma poverjena specializiranim šiviljskim tvrdkam ali šiviljskim šolam, razen v prej omenjenih primerih, ki jim je botrovalo pomanjkanje finančnih sredstev v društvenih blagajnah. K praporu je sodil zločljiv drog z medeninastim na-

stavkom na vrhu. Nastavek je bil vselej izdelan v obliki društvenega grba. Pri pevskih in bralnih društvih je bila to lira, pri sokolskih sokol, pri nabožnih križ, lahko pa je imel obliko sulice z vdelanim monogramom. Od teh pravil so nekoliko odstopala tržaška društva, ki so se večkrat odločala za helebardo (tržaški mestni grb). Prapori so bili večinoma pravokotne, trikotne ali kvadratne oblike. Za trikotne so se odločale predvsem šole in sokolska društva, ostala društva pa so po lastni presoji izbirala pravokotno ali kvadratno obliko. Barve praporov so bile zelo različne in slikovite. Poleg trobarvne kombinacije (bela - modra - rdeča ali rdeča - bela - modra) so prevladovali prapori z belo, modro ali rdečo podlago. Večina praporov, ki so jih običajno krasile zlate resice, je imela tudi društveni grb ali alegorično podobo, okrog katere sta bila uvezena datum razvitja in ime društva. Sestavni del prapora je bil kumski, praviloma bel, dvojni trak s pentljo, ki ga je ob razvitju darovala kumica. Na traku je bilo tudi posvetilo s kumičnim imenom, ob njem pa je visel še moder trak, darilo domačih pevk ali deklet. Ostale trakove so večinoma darovala društva, ki so prisostvovala razvitju prapora. Nekatera bogatejša društva so si privoščila tudi srebrne vence, ki so jih obešali pod nastavkom na drog zastave. Za samo razvitje prapora je veljal uhojeni protokol, ki so ga društva praviloma dosledno upoštevala. Razvitja so ponavadi prirejali na prostem, kjer so prostor, namenjen slovesnosti, okrasili z zelenjem in narodnimi zastavami na visokih smrekovih drogovih. Ob vhodnem slavoloku so prihajajoče goste pričakali bodrilni napisi, dekleta pa so jim pripenjala narodne značke. Povsem razumljivo je, da so posebno skrb posvečali tudi okrasitvi odra, na katerem je potekal osrednji del slovesnosti. Na odru, ki je bil skrbno pripravljen oziroma okrašen z bršljanovimi venci in trakovi v narodnih barvah, so se namestili pevci domačega društva in zastavonoše gostujočih s svojimi prapori. Sam potek slovesnosti je običajno potekal v dveh delih. V prvem so uprizorili otvoritev z nastopom domačega pevskega zbora, sledil je pozdrav predsednika društva in razvitje prapora, nato pa kumičino voščilo in pripenjanje kumičinega traku, pripenjanje drugih trakov, pobratenje z na odru stoječimi prapori, osrednji govor in nazadnje zabijanje žebeljev v drog prapora. S tem simboličnim dejanjem se je končal prvi del slovesnosti. V drugem delu je sledil koncert gostujočih pevskih zborov, ki so zapeli vsak po eno pesem. Zaključni del slovesnosti pa so popestrile godbe in tamburaške glasbene skupine. Ne gre prezreti dejstva, da so bile te slovesnosti množične narodne manifestacije, ki so krepile nacionalno zavest in enotnost. Društveno delovanje je kmalu po italijanski zasedbi Primorske in Istre začelo usihati, s prihodom fašizma pa se je pričelo brutalno uničevanje društvenih sedežev in inventarja. Tlačenje slovenske besede, knjig in drugih simbolov slovenstva je kulminiralo v letih 1927/28.

Tedaj so bila društva v celoti razpuščena, hkrati pa je bil uničen velik del društvenih praporov. Po zaslugi posameznikov so redki prapori "preživel" fašistični teror in so še danes dragocena kulturna dediščina, pomnik preteklosti in izročilo starejših pokolenj mlajšim rodovom.

Slavko Gaberc

*Vera Kržišnik-Bukić (ur.): SLOVENSKO-HRVAŠKI
OBMEJNI PROSTOR: ŽIVLJENJE OB MEJI. Ljubljana,
Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999.*

Zbornik "Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji" prinaša rezultate terenske raziskave, ki so jo opravili sodelavci na temeljnem raziskovalnem projektu dr. Vere Kržišnik Bukić na temo "Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško", ki se izvaja v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. To obsežno publikacijo je izdala ustanova nositeljica raziskovalnega projekta, Inštitut za narodnostna vprašanja, in jo na več kot 250 straneh velikega formata sestavlja poleg uvodne in zaključne besede urednice 11 prispevkov petih različnih avtorjev, in sicer Simone Zavratnik Zimic, Karmen Medice, Petra Repoluska, Srđa Orbanica in Daria Marušića, zatem pa še aneks, v katerem sta najprej Srđa Orbanic in Dario Marušić v hrvaščini prikazala antropolingvistični oris hrvaško-slovenskih stikov ob primeru Kozlerjeve meje v Istri, Vera Kržišnik Bukić pa nekatere zgodovinske razsež-